

МОНІТОРИНГ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Досліджуються проблеми теорії і практики побудови системи моніторингу за наявністю, формуванням та використанням фінансових ресурсів відповідно до їх джерел в сільськогосподарських підприємствах

Постановка проблеми. Закономірним підсумком ринкових перетворень в Україні стало підвищення значимості фінансових ресурсів для забезпечення господарської діяльності. Фінанси, являючись частиною відтворювального процесу, одночасно виступають і суттєвим інструментом впливу на кожний його етап, і від того наскільки результативним він буде, багато в чому залежить конкурентоспроможність як окремих суб'єктів економіки, так і країни в цілому.

Ринкові трансформації економічної системи України суттєво змінили умови та принципи формування фінансових ресурсів господарюючих суб'єктів в сільському господарстві. З однієї сторони вони отримали нові форми нарощування майнового потенціалу для розширеного відтворення за рахунок можливості формування статутного капіталу з різних внутрішніх і зовнішніх джерел та інвестицій. З іншої, суттєво розширився спектр задач підвищеної складності з обмеженими часовими рамками їх вирішення як, наприклад, реструктуризація виробництва, оновлення на інноваційній основі його матеріально-технічної бази, освоєння конкурентоспроможної продукції при підвищеному рівні відкритості національної економіки. В таких умовах виникає необхідність формування нового механізму управління джерелами фінансових ресурсів на мікрорівні, орієнтованого на зростання та ефективне використання об'єктів майнового потенціалу підприємств при забезпеченні їх стійкості та допустимого рівня ризиків. В основу прийняття управлінських рішень щодо фінансових ресурсів необхідно покласти систему моніторингових досліджень, яка б оперативно інформувала про зміни джерел формування капіталу підприємств та пропонувала шляхи його оптимізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь розробленості проблеми моніторингу фінансових ресурсів визначається станом фундаментальних теоретичних положень, що розкривають суть зобов'язань підприємств і зміст механізму їх відтворення. До найбільш видатних представників західної економічної думки, що розглядали в своїх працях зазначені проблеми, належать Дж. Кейнс, Ф. Кене, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. Мілль, П. Самуельсон, Ж.Б. Сей, А. Сміт, Д. Рікардо, І. Фішер.

Значний вклад в прикладні дослідження проблем формування та використання фінансових ресурсів підприємств внесли такі зарубіжні автори як Е. Блек, А. Дамодаран, Р. Каплан, Д. Літнер, Г. Марковіц, М. Міллер, Ф. Модільяні, Д. Моссін, Д. Нортон, А. Раппопорт, С. Росс, Д. Стерн, Б. Стюарт, Ф. Шарп, М. Шоулз. Однак використання зарубіжного досвіду в значній мірі обмежено вітчизняною специфікою економічних відносин.

В Україні та в країнах СНД побудова теоретичних та практичних підходів щодо оцінки фінансових ресурсів ведеться в основному в рамках економічного та фінансового аналізу та пов'язана з іменами таких аналітиків як Берднікова Т. [1], Бочаров В. [3], Гіляровська Л. [10], Васильєва Л. [4], Канке А. [6], Ковальов В. [7; 8], Лиференко Г. [11], Лисенко Д. [12], Савицька Г. [18], Селезньова Н. [19], Чув І. [24], Шеремет А. [25]. Однак, в працях наведених авторів відсутні наукові дослідження щодо забезпечення процесу моніторингу і його використання в управлінні фінансовими ресурсами на сільськогосподарських підприємствах.

Метою дослідження є створення концепції побудови системи моніторингу за наявністю, формуванням та використанням фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств відповідно до їх

джерел, розробка науково-методичних та практичних рекомендацій по удосконаленню системи показників, які лежать в основі таких досліджень.

Викладення основного матеріалу дослідження. В основі проведення моніторингових досліджень повинна лежати обґрунтована система показників, яка б містила оптимальну їх кількість та склад для характеристики стану, формування та ефективності використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

На основі проведеного дослідження літературних джерел ми прийшли до висновку, що найширшого використання на сьогодні набули показники оцінки структури фінансових ресурсів. Однак, серед авторів не склалось єдиної думки щодо їх оптимального складу та методики розрахунку. "По-перше, показники, які побудовані на 4 алгоритмах розрахунку, мають декілька десятків найменувань, а деякі одноименні показники пропонуються розраховувати за різними алгоритмами. По-друге, всі показники за алгоритмами розрахунку тією чи іншою мірою визначають одну величину (пряму, обернену, частку), яка характеризує співвідношення між власними і залученими фінансовими ресурсами" [23, с. 276]. Отже, "аналітик повинен бути готовий до того, що прийнята назва коефіцієнту може не відображати в точності його зміст і, як наслідок, метод його розрахунку. Перш ніж використовувати будь-який показник чи коефіцієнт, варто повністю з'ясувати собі метод його розрахунку" [2, с. 456]. Такий стан справ не лише не сприяє, але навпаки ускладнює здійснення як теоретичних та практичних досліджень у сфері оптимізації фінансових ресурсів. "Для повної оцінки ефективності діяльності підприємства і для відповіді на два головних питання власника – скільки реально коштує його капітал, і який він приносить дохід загальноприйнятих показників недостатньо" [9, с. 487].

З іншої сторони, розраховані на підставі інформації бухгалтерської звітності показники, викликають деякі сумніви в їх інтерпретації. "Бухгалтерські показники не враховують ринкові ризики (можливість зриву поставок, падіння обсягів збуту чи цін на ринку), організаційні ризики (ризик визнання некомпетентності менеджменту, неефективної організаційної структури), фінансові ризики (ризик зниження платоспроможності, ліквідності, рентабельності компанії). Крім того бухгалтерські показники орієнтовані на минуле (звітність за попередній рік), в той час як власнику важливо уявляти майбутнє і прогнозувати його. Бухгалтерські показники не враховують також зміни вартості коштів в часі (дисконтування), інфляцію, різні якісні параметри діяльності компанії" [9, с. 487]. Саме ці причини ставлять під сумнів результати аналітичних досліджень оцінки структури капіталу у вигляді вертикального аналізу пасиву балансу, що досить часто використовується у вітчизняній практиці.

Неспроможність наявних показників оцінки структури фінансових ресурсів забезпечити прийняття стратегічних управлінських рішень сприяла розробці нових методичних підходів до аналітичних досліджень. "В будь-якій роботі, що стосується фінансової діяльності, обов'язково звертаються до проблеми оптимальної фінансової структури підприємства. Полеміка відносно самого поняття оптимальної фінансової структури вилилась на тисячі сторінок публікацій і розподілила спеціалістів на тих, хто повністю впевнений у можливості знайти структуру балансової вартості пасиву, яка максимізує цілі підприємства, і тих, хто вважає, що ці цілі можливо досягнути незалежно від фінансової структури" [22, с. 142].

Загалом, основи теорії фінансування підприємств були закладені Модільяні та Міллером в 1958 р., які в своїй теоретичній роботі показали, що вибір між боргом і власним

капіталом не здійснює впливу на вартість залученого капіталу та вартість підприємства. Однак нереалістичність цієї теорії викликала ряд нових досліджень, які в основному будувалися на її критиці та пропонували альтернативні моделі. Це спричинило виникнення таких моделей оптимальної структури капіталу: стаціонарного співвідношення; асиметричної інформації; агентських витрат; корпоративного контролю; стейкхолдерів. Всі вони носять більшою мірою теоретичний характер. На практиці ж, обираючи свою структуру капіталу, підприємства надають перевагу не теоріям та моделям, а простим евристичним підходам [13; 16; 17].

Побудова сучасної парадигми вартісно-орієнтованого управління підприємствами вимагає оцінки не лише структури джерел фінансових ресурсів, але і їх вартості. Сьогодні набули поширення два підходи до визначення вартості капіталу: бухгалтерський та фінансовий. Незважаючи на важливість першого підходу, "облікова, чи бухгалтерська, вартість капіталу, являється статичною величиною, яка не реагує на зміни умов діяльності та цін і неспроможність визначити в кожний момент фактичну компенсацію, прийнятну для власників різного виду капіталів" [21, с. 345]. Тому, на нашу думку, більш доцільно використовувати систему показників, які будуються на базі фінансової моделі аналізу вартості підприємства і передбачають використання індикаторів, пов'язаних з його інвестиційним ризиком. Основним показником цієї групи є показник середньозваженої вартості капіталу (WACC), розрахунок якого базується на ринковій ціні фінансових ресурсів. "Показник WACC входить до числа ключових характеристик економічного потенціалу підприємства і є значимим для всіх без виключення осіб, які мають інтерес в його діяльності" [8, с. 488]. Знання фактичної вартості кожного з видів фінансових ресурсів має для підприємства подвійне значення. По-перше, воно дозволяє вибрати засоби найменшої ціни, сприяючи підвищенню прибутку та досягненню загальних цілей підприємства. По-друге, воно являється необхідним елементом прийняття рішень про інвестиції, оскільки середня вартість капіталу не повинна перевищувати окупності інвестицій для того, щоб вони не приносили збитків.

Виходячи з вище викладеного в основі моніторингу фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств повинні лежати показники, які характеризують їх величину, якісний стан, структуру, вартість та ефективність використання.

1. Величина фінансових ресурсів, розміщених в активах (об'єктах майнового потенціалу) сільськогосподарських підприємств характеризується їх загальною вартістю і, відповідно, за окремими елементами (власний капітал щодо зобов'язань перед фізичними та юридичними особами і залучені довгострокові та поточні ресурси).

Моментне значення цих показників за балансом підприємства в системі моніторингу може інтерпретуватися з двох позицій. По-перше, з юридичної, як сума зобов'язань підприємства перед його власниками, кредиторами, позикодавцями, працівниками, бюджетом. По-друге, з економічної – як сума джерел формування майна підприємства. Щодо повноти охоплення елементів фінансових ресурсів, то моментне спостереження за ними є суцільним. Воно вибіркоче лише впродовж періоду, бо охоплює не весь час щодо їх стану, а лише певні моменти. Моніторинг зміни величини фінансових ресурсів в динаміці забезпечує оцінку швидкості та інтенсивності розвитку господарської діяльності відносно джерел формування майнового потенціалу. Для оцінювання характеристик динаміки джерел фінансових ресурсів використовують величини: абсолютного та відносного приросту, темпів зростання та приросту, абсолютного та відносного прискорення, коефіцієнтів прискорення (уповільнення), коефіцієнтів випередження, емпіричних коефіцієнтів еластичності.

2. Моніторинг якісного стану фінансових ресурсів підприємства здійснюється на основі діагностики результату порівняння величини фінансових ресурсів за джерелами з відповідним рівнем їх нормативної характеристики. В цьому випадку оцінюються ризики

господарської діяльності від неоплаченого у встановлені терміни статутного капіталу; порушення умов створення резервного капіталу і резерву на виплату відпуск; наявності прострочених позик, кредиторської заборгованості, розрахунків з оплати праці, платежів перед бюджетом, державними цільовими фондами і учасниками; невчасно погашених виданих векселів. Виявлені в процесі моніторингу зазначені відхилення спрямовуються для прийняття управлінських рішень. Ясна річ, йдеться не про відхилення взагалі, а лише про ті, які потребують втручання керівника відповідного рівня.

В основу управління за моніторингом відхилень фактичної величини фінансових ресурсів від стандартів необхідно покласти принцип системи зворотнього зв'язку. Управлінські дії необхідно здійснювати тільки тоді, коли контрольована система відхилень від одного або кількох заданих параметрів більше за встановлені допуски. Організація моніторингу відхилень при оцінюванні якісного стану фінансових ресурсів є перспективний шлях удосконалення управління джерелами формування майнового потенціалу підприємства.

3. Велике значення для нормальної господарської діяльності має моніторинг показників структури фінансових ресурсів щодо оптимізації і усунення диспропорцій в темпах росту власних та залучених джерел формування майна. З однієї сторони, занадто низька доля позикового капіталу фактично означає недовикористання потенційно більш дешевого, чим власний капітал, джерела фінансування майнового потенціалу. З іншої сторони, структура капіталу перенавантажена позиковими коштами передбачає зростання ризиків для інвесторів.

Враховуючи викладені нами вище проблемні питання з приводу неузгодженості показників для моніторингу, ми вважаємо, що здійснення висновків щодо раціональності формування структури фінансових ресурсів і вивчення її динаміки можна забезпечувати одним найбільш узагальненим показником, який характеризує співвідношення власних і залучених фінансових ресурсів під назвою „рівень координації фінансових ресурсів підприємства" [23]. Розрахунок показника можна здійснювати за двома алгоритмами, які будуть характеризувати постійно-стійку (РКФРп) та умовно-стійку (РКФРу) його величину.

$$РКФРп = ВФР / ЗФР \quad (1)$$

$$РКФРу = (ВК + ЗНВП + ДЗ) / (ПЗ + ДМП) \quad (2)$$

де ВФР – власні фінансові ресурси (власний капітал); ЗФР – залучені фінансові ресурси (зобов'язання); ВК – власний капітал; ЗНВП – забезпечення наступних витрат і платежів; ДЗ – довгострокові зобов'язання; ПЗ – поточні зобов'язання; ДМП – доходи майбутніх періодів.

Зрозуміло, що в процесі моніторингу формувати цю систему показників не складно, але суттєвою проблемою є виявлення відхилень фактичної і нормативної величини співвідношення власних і залучених фінансових ресурсів. І це неминує, оскільки через найрізноманітніші причини, які нерідко не піддаються регулюванню та контролю, фактичний розмір відхилитиметься від фіксованого теоретичного параметра. Проте для підприємств України створення довідників нормативних величин показників не стало невід'ємною складовою управління, а існує скоріше як виявлення ініціативи на рівні наукових розробок.

4. Результативність формування фінансових ресурсів досягається при їх мінімальній ціні для підприємства. Водночас, фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств мають різні джерела з відповідною системою цін. З цього випливає, що моніторинг повинен надавати інформацію про вартість як окремих елементів фінансових ресурсів, так і про їх ціну в цілому для підприємства. Найбільш повно і чітко моніторинг цін на власний капітал можна здійснювати за дивідендним, прибутковим і ринковим підходом.

Дивідендний підхід ціни (ЦД) на формування власного капіталу (ВК) враховує частину чистого прибутку (Д), яка вилучається власниками підприємства: $ЦД = Д : ВК$. Прибутковий спосіб ціни (ЦП) на формування власного капіталу (ВК) враховує створений чистий прибуток (ЧП): $ЦП =$

ЧП : ВК. При цінах на формування власного капіталу за ринковою ставкою прибутковості (ЦР) для розрахунку використовують формулу: $ЦР = ЦП \times КР$, де КР – коефіцієнт ризику інвестицій в господарську діяльність підприємства. Якщо інвестиційна привабливість підприємства низька, коефіцієнт ризику буде більше 1,0, а навпаки – менше 1,0.

Ціна позикового капіталу залежить від джерел його формування. Вартість позикового капіталу у формі банківських кредитів (ЦБ) обчислюється за формулою: $ЦБ = [КВ \times (1 - ОП)] : БК$, де КВ – нараховані відсотки та інші витрати за кредит; ОП – ставка оподаткування прибутку у формі десяткового дробу; БК – сума залученого кредиту для формування фінансових ресурсів.

Ціна зовнішньої і внутрішньої кредиторської заборгованості формується із витрат на її обслуговування з урахуванням можливості їх включення у валові витрати підприємства з метою зменшення оподаткованого прибутку. Вартість кредиторської заборгованості, забезпечення наступних витрат і платежів та доходів майбутніх періодів щодо яких підприємство не несе ніяких витрат на обслуговування, прорівнюють до нуля.

Виходячи із структури джерел формування фінансових ресурсів, визначається їх вартість (ВФР) із розрахунку на 1 грн. як середньозважена величина окремих елементів.

$$ВФР = \sum_{i=1}^n Ц_i \cdot \Pi_i \quad (3)$$

де $Ц_i$ – ціна залучених фінансових ресурсів з i -го джерела; Π_i – питома вага (частка) фінансових ресурсів з i -го джерела у формуванні загальної суми авансованих коштів для створення майнового потенціалу.

5. Моніторинг ефективності використання фінансових ресурсів забезпечується показниками, які формуються співвідношенням результатів використання потенціалу підприємства і авансованими коштами в господарську діяльність. До показників результатів використання потенціалу підприємства, які підлягають моніторингу при розрахунку ефективності формування фінансових ресурсів включають: валову продукцію, чистий дохід, створений прибуток і додану вартість.

Фінансові ресурси підприємств за обґрунтованою нами системою показників моніторингу можна простежити за оприлюденою інформацією статистичних збірників та даними офіційних сайтів [5; 15; 20].

Дані табл. 1 свідчать, що величина фінансових ресурсів, розміщених в активах сільськогосподарських підприємств, збільшилась за період з 2000 по 2007 роки на 39,3 %. Однак такий приріст лише на 7,5 % забезпечувався за рахунок власного капіталу, частка якого у формуванні майнових об'єктів активів зменшилася на 16,4 відсоткових пункти. Зазначений період характеризується збільшенням залучених коштів у формуванні майнового потенціалу як за рахунок довгострокових, так і поточних зобов'язань.

Таблиця 1. Показники моніторингу фінансових ресурсів за джерелами формування на підприємствах сільського і лісового господарства та мисливства

Фінансові ресурси за джерелами формування та показники їх оцінки	Роки				Динаміка за 2000-2007 роки		
	2000		2007		+/-	% (разіе)	структури
	сума	%	сума	%			
1	2	3	4	5	6	7	8
Показники величини фінансових ресурсів							
1. Власний капітал	46376,0	71,7	49870,6	55,4	3494,6	7,5	-16,4
у тому числі:							
– статутний капітал	13167,8	20,4	13813,0	15,3	645,2	4,9	-5,0
– додатковий капітал	31302,3	48,4	32115,5	35,6	813,2	2,6	-12,8
– резервний капітал	1905,9	2,9	3942,1	4,4	2036,2	1,1 р.	1,4
2. Забезпечення наступних витрат і платежів	598,9	0,9	726,1	0,8	127,2	21,2	-0,1
3. Довгострокові зобов'язання	3230,7	5,0	12046,1	13,4	8815,4	2,7 р.	8,4
4. Поточні зобов'язання	14386,6	22,2	26789,9	29,7	12403,3	86,2	7,5
у тому числі:							
– короткострокові кредити банків	571,5	0,9	5549,1	6,2	4977,6	8,7 р.	5,3
– поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	431,5	0,6	612,1	0,6	180,6	41,9	0,0
– кредиторська заборгованість із неї:	13383,6	20,7	20628,7	22,9	7245,1	54,1	2,2
– за товари, роботи, послуги	7354,9	11,4	10595,4	11,8	3240,5	44,1	0,4
– за розрахунками з бюджетом	1172,6	1,8	1019,6	1,1	-153,0	-13,0	-0,7
– зі страхування	279,5	0,4	219,9	0,2	-59,6	-21,3	-0,2
– з оплати праці	1456,2	2,3	516,9	0,6	-939,3	-64,5	-1,7
– інша поточна кредиторська заборгованість	3120,4	4,8	8276,9	9,2	5156,5	1,7 р.	4,4
5. Доходи майбутніх періодів	68,1	0,1	659,1	0,7	591,0	8,7 р.	0,6

(на 31.12, млн. грн.)

1	2	3	4	5	6	7	8
Усього	64660,3	100,0	90091,8	100,0	25431,5	39,3	0,0
Показники оцінки якісного складу фінансових ресурсів							
– рівень оплати статутного капіталу, %	97,8	x	91,6	x	-6,2	-6,3	x
– питома вага простроченої оплати праці, %	13,8**	x	3,4	x	-10,4	-75,4	x
Показники структури фінансових ресурсів							
Рівень координації фінансових ресурсів, грн.:							
– постійно-стійкий	2,54	x	1,24	x	-1,30	-51,2	x
– умовно-стійкий	3,47	x	2,28	x	-1,19	-34,3	x
Показники річної вартості фінансових ресурсів за 1 грн.							
– вартість власних ресурсів, коп.	2,8**	x	2,9	x	+0,1	3,6	x
– вартість кредитних ресурсів, коп.	14,6**	x	13,5	x	-1,1	-7,5	x
Показники річної ефективності використання фінансових ресурсів в розрахунку на 1 грн.							
– прибутковість фінансових ресурсів, коп.	0,01*	x	0,08	x	+0,07	7,0 р.	x
– прибутковість чистого доходу, коп.	0,03*	x	0,14	x	+0,11	3,6 р.	x

Примітка: розрахунок здійснено за даними *2001 року; ** 2005 року

На посилення фінансової залежності сільськогосподарських підприємств від зовнішніх джерел фінансування вказують також розраховані показники рівня координації фінансових ресурсів як за постійно-стійкою, так і за умовно-стійкою їх величиною. Незважаючи на достатність їх значень в порівнянні з нормативними ($\geq 1,0$), динаміка цих індикаторів свідчить про значне зменшення власних джерел формування капіталу в розрахунку на одну гривню позикових.

Ризики для прийняття управлінських рішень створює також низька якість фінансових ресурсів підприємств за рахунок наявності в їх структурі неоплаченого статутного капіталу, невиключеної своєчасно заробітної плати, простроченої кредиторської заборгованості. Однак, варто відмітити, що в аграрному секторі намітилися і позитивні тенденції в розвитку зазначених показників. Наприклад, рівень прострочених виплат з оплати праці в 2007 р. значно скоротився та становить лише 3,4 %. Це в значній мірі пояснюється державною політикою у сфері заробітної плати.

Значно зменшилася і сума простроченої кредиторської заборгованості. Якщо на початок 2007 р. її питома вага становила 10,1 % в загальній сумі, то вже на початок 2009 р. лише 5,6 % [14].

За 2005-2007 роки відбулися незначні коливання вартості окремих видів фінансових ресурсів, а середня їх ціна навіть дещо зменшилась. Це на перший погляд приводить до висновку про здешевлення плати за користування ними. Однак негативні тенденції в зміні структури джерел залучення ресурсів призводять до зростання їх загальної вартості.

Поряд з цим, досить низькою лишається ефективність використання фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. Кожна вкладена у господарську діяльність гривня в 2007 р. приносила лише 8 коп. прибутку, а величина чистого прибутку, що надходила аграрним підприємствам з кожної гривні виручки становила всього 14 коп. Хоча варто відмітити позитивні тенденції в розвитку цих показників протягом досліджуваного періоду.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запропоновані блоки показників для моніторингу фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств дозволяють здійснювати всебічну їх оцінку, що створює умови для прийняття виважених управлінських рішень щодо збільшення вартості підприємства та підвищення конкурентоспроможності. Процес управління фінансовими ресурсами повинен базуватися на дотриманні фінансової рівноваги, яка забезпечує розв'язання таких задач як створення раціональної системи формування джерел фінансових ресурсів, їх використання з урахуванням структури та досягнення максимальної ефективності при мінімальній ціні.

Подальші дослідження даної проблеми повинні бути направлені на обґрунтування нормативних рівнів значень показників моніторингу фінансових ресурсів в умовах сільськогосподарського виробництва.

Список використаної літератури:

1. *Бердникова Т.Б.* Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учеб. Пособие / Т.Б. Бердникова. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 215 с.
2. *Бернстайн Л.А.* Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация / Л.А. Бернстайн ; [пер. с англ.; науч. ред. перевода чл.-корр. РАН И.И.Елисеєва. гл. редактор серии проф Я.В.Соколов]. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 624 с.
3. *Бочаров В.В.* Комплексный финансовый анализ / В.В. Бочаров. – СПб.: Питер, 2005. – 432 с.
4. *Васильева Л.С.* Финансовый анализ: учеб. / Л.С. Васильева, М.В. Петровская. – М.: КНОРУС, 2006. – 544 с.
5. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності 2007. Статистичний збірник. Частина 2. – К.: Держкомстат України, 2008. – 246 с.
6. *Канке А.А.* Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пособие / А.А. Канке,

И.П. Кошечая. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Форум : ИНФРА-М, 2007. – 288 с.
7. *Ковалев В.В.* Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учеб. / В.В. Ковалев, О.Н. Волкова. – М.: ООО "ТК Велби", 2002. – 424 с.
8. *Ковалев В.В.* Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В. Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 560 с.
9. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учеб. пособие / [А.И. Алексеева, Ю.В. Васильев, А.В. Малеева, Л.И. Ушвицкий]. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 672 с.
10. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учебник / [Л.Т. Гиляровская и др.]. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 360 с.
11. *Лиференко Г.Н.* Финансовый анализ предприятия: учеб. пособие / Г.Н. Лиференко. – М.: Экзамен, 2005. – 160 с.
12. *Лысенко Д.В.* Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учеб. для ВУЗов / Д.В. Лысенко. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 320 с.
13. *Модильяни Ф.* Сколько стоит фирма? Теорема ММ / Ф. Модильяни, М. Миллер ; [пер. с англ.]. – [2-е изд.]. – М.: Дело, 2001. – 272 с.
14. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua>.
15. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
16. *Подолькин В.И.* Основы экономики организации: стоимость и структура капитала: учеб. пособие / В.И. Подолькин. – Иваново: ИГТА, 2005. – 112 с.
17. *Рудык Н.Б.* Структура капитала корпорация: теория и практика / Н.Б. Рудык. – М.: Дело, 2004. – 272 с.
18. *Савицкая Г.В.* Экономический анализ: учеб. / Г.В. Савицкая. – М.: Новое знание, 2005. – 651 с.
19. *Селезнева Н.Н.* Финансовый анализ. Управление финансами: учеб. пособие для ВУЗов / Н.Н. Селезнева, А.Ф. Ионова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 639 с.
20. Финанси України за 2001 рік. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2002. – 116 с.
21. *Хелферт Э.* Техника финансового анализа / Э. Хелферт. – СПб.: Питер, 2003. – 640 с.
22. *Хил Лафунте А.М.* Финансовый анализ в условиях неопределенности / А.М. Хил Лафунте; [пер. с исп. под ред. Е.И. Велеско, В.В. Краснопрошина, Н.А. Лепешинского]. – Мн.: Тэхналогія, 1998. – 150 с.
23. *Цал-Цалко Ю.С.* Удосконалення економічного механізму оцінки ризику структури зобов'язань підприємств / Ю.С. Цал-Цалко // Вісник ЖДТУ. Серія "Економічні науки". – 2006. – № 2. – С. 273-279.
24. *Чув И.Н.* Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: учеб. для ВУЗов / И.Н. Чув, Л.Н. Чуева. – М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2006. – 368 с.
25. *Шеремет А.Д.* Методика финансового анализа / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфуллин, Е.В. Негашев. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 208 с.

МОРОЗ Ю.Ю. – кандидат економічних наук, доцент Житомирського національного агроекологічного університету